

مطالعه نظریه دعوی پرسشی در حقوق قراردادهای نوین فرانسه و امکان طرح آن در حقوق ایران

علی کاظمی^۱

چکیده

نظریه دعوی پرسشی مطرح در حقوق فرانسه در نتیجه رویکرد نوین اقتصادی به قراردادها، در اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، با هدف ایجاد امنیت و اطمینان حقوقی از سرنوشت قراردادها برای اشخاص ثالث و یا طرف مقابل ذی‌نفع قراردادی به کار گرفته شد و از جمله نوآوری‌ها و جذابیت‌های حقوق قراردادهای نوین فرانسه به شمار می‌آید. این نظریه به شخص ثالث و یا طرف مقابل ذی‌نفع قطعی یا احتمالی قراردادها، حق می‌دهد که ذی‌نفع را مکلف به پاسخ به پرسش‌هایی نماید و در صورت عدم پاسخ و روشنگری ذی‌نفع قطعی یا احتمالی در یک مهلت معقول و متعارف، حق وی علیه پرسش‌گر ساقط شده تلقی می‌شود؛ امنیت و اطمینان حقوقی در قرارداد حاکم می‌شود و از طرح دعاوی زیادی از جمله تنفیذ و رد معاملات معارض با حق ذی‌نفع جلوگیری می‌کند.

این مقاله به بررسی مفهوم نظریه یادشده و امکان طرح آن در حقوق ایران می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که در قوانین جاری ایران از جمله ماده ۱۲ قانون نظام صنفی و ماده ۵۴ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، دعوی پرسشی دیده شده و لذا اعمال آن در حقوق قراردادهای ایران با مانع جدی روبرو نیست و تا اصلاح قانون مدنی ایران، بستر اجرای این نظریه فراهم است.

واژگان کلیدی: دعوی پرسشی، اظهارنامه، حق تقدم، نظریه، تنفیذ، اسقاط.

۱. دکتری حقوق خصوصی از دانشگاه تهران

درآمد

اطمینان از سرنوشت قراردادهای و امنیت قراردادی دارای ارزش اقتصادی بالایی برای طرفین قرارداد است. یکی از ناامنی‌های قراردادی که متعاقبین از آن رنج می‌برند این است که بعد از انعقاد قرارداد، متوجه تعلق حق دیگری به مورد معامله می‌شود؛ برای نمونه ممکن است بعد از وقوع عقد متوجه شویم که مبیع متعلق به غیر است و یا متوجه حق تقدم قراردادی یا قانونی غیر نسبت به مورد معامله شویم. راهکار سنتی در قوانین کنونی کشورمان مشخص است و راهکارها عمدتاً به نفع ذی‌حق و ذی‌نفع و یا مالک است و اشخاص ثالث کمتر مورد حمایت قانون‌گذار واقع شده و یا شاید فرصت بررسی و توجه به آن‌ها فراهم نبود.^۱ قانون‌گذار فرانسوی در اصلاحات سال ۲۰۱۶ در قانون مدنی، به منظور امنیت قراردادی طرف مقابل ذی‌نفع و یا اشخاص ثالث، راهکارهای نو با کارایی بالای اقتصادی ارائه نموده است؛ از جمله این نوآوری‌ها، امکان توسل اشخاص یادشده به نظریه نوین دعوای پرسشی^۲ جهت تامین امنیت قراردادی خویش است. این نظریه به اشخاص حق می‌دهد که ذی‌نفع احتمالی یا قطعی را مورد استنتاج قرار دهند، تا در نتیجه در صورت وصول پاسخ یا عدم پاسخ ذی‌نفع، در ادامه با آگاهی کامل وارد قرارداد شوند یا با اعمال ضمانت اجرای نظریه، رابطه قراردادی منعقد را دنبال کنند. یکی از دادرسی‌دانان کشورمان (محسنی، ۱۳۹۸: ۲۳۶-۲۶۶) در مقاله‌ای ارزشمند و کاربردی تحت عنوان «نفع در دادخواهی‌ها»، بحث مختصری را به این دعوای اختصاص داده و آن‌ها را زیر مجموعه دعوای بازدارنده در مقررات آیین دادرسی مدنی کشور فرانسه دانسته و آن را مورد بررسی قرار داده‌اند و بیان داشتند که این دعوای در ایران بررسی نشدند (همانجا) که در مبحث امکان‌سنجی اجرای نظریه دعوای پرسشی در حقوق ایران بیشتر به آن اشاره و مورد استفاده واقع خواهد شد.

۱. برای نمونه قانون‌گذار ایرانی در ماده ۲۴۹ از قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷ در مبحث معاملات فضولی مقرر می‌دارد: «سکوت مالک ولو با حضور در مجلس عقد، اجازه محسوب نمی‌شود» و در ادامه در ماده ۲۵۲ آورده است: «لازم نیست اجازه یا رد فوری باشد. اگر تاخیر موجب تضرر طرف اصیل باشد مشارالیه می‌تواند معامله را به هم بزند» و راهکار سنتی عمدتاً به ضرر اشخاص ثالث و طرف قراردادی است و تحقیقاتی که در همین زمینه شده است در راستای تقویت موضع مالک است (ابوعطا و فرزاد، ۱۴۰۱: ۷-۲۰).

2. action interrogatoire

فرض مقاله این است که تا اصلاح قانون مدنی ایران، ظرفیت‌های حقوق داخلی برای اجرای نظریه وجود دارد.^۱ چالش اصلی این تحقیق، تبیین مفهوم، شرایط و آثار اجرای نظریه دعوی پرسشی و تحلیل و بررسی ظرفیت‌های حقوق داخلی برای اجرای نظریه است. در این راستا، ابتدا به بررسی نظریه نوین دعوی پرسشی در حقوق قراردادهای فرانسه میپردازیم و سپس قابلیت اجرای آن را در حقوق قراردادهای ایران مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۱. تحلیل نظریه دعوی پرسشی در حقوق قراردادهای نوین فرانسه

به منظور مطالعه نظریه دعوی پرسشی در حقوق قراردادهای نوین فرانسه، در این بند به روشن نمودن مفهوم نظریه و شرایط اجرای نظریه می‌پردازیم و سپس قلمرو اجرای نظریه مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۱-۱. مفهوم نظریه دعوی پرسشی

عبارت «interrogatoire Action» در حقوق قراردادهای سنتی فرانسه سابقه‌ای ندارد و از جمله نوآوری‌های قانون‌گذار فرانسوی در اصلاحات مورخ ۲۰۱۶/۲/۱۰ محسوب می‌شود و بلافاصله مورد توجه جدی حقوقدانان قرار گرفت (Bettoni et les Autres, 2016: p67; Dissaux et jamin, 2016). این عبارت از ترکیب دو واژه «Action» به مفهوم دعوا و «interrogatoire» به مفهوم «پرسشی» یا سوالی یا بازجویی تشکیل شده است (puigelier, 2017: n163; cornu, 2022: p91) و در حقوق قراردادهای نوین فرانسه، عبارتی نو محسوب می‌شود (Bettoni et les Autres, 2016: p67) که حق استفاده از آن صرفاً به شخص ثالث اعطا شده است (Terré et les autres, 2019: p267)^۲ و تا قبل از آن رویه قضایی فرانسه اعمال چنین حقی را مجاز نمی‌دانست.^۳ شخص ثالث برای

۱. بدیهی است که همیشه طرح و بومی‌سازی نظریه‌هایی از این قبیل در حقوق داخلی در آغاز کار، چندان آسان نیست. نویسنده در تلاش است حتی‌الامکان این نظریه را در حقوق قراردادهای فرانسه مورد بررسی قرار دهد و بی‌شک این تحقیق خالی از اشکال و ایراد نیست و البته راه تحقیق در زوایای مختلف این نظریه باز است.

2. ...En cas de doute sur l'étendue des pouvoirs conventionnels, l'article 1158 confère au tiers contractant une action interrogatoire ...Seul le tiers contractant et non le représentant peut procéder à l'interrogation

3. Cass3 .e civ 29 ,juin ,2010 no09-68110

<https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000022429741/>

اطمینان کامل از نبود ذی‌نفع فرضی^۱ و یا عدم اقدام به اجرای حق از سوی ذی‌نفع واقعی در قراردادی که در صدد انعقاد آن است یا آن را منعقد نموده است، چاره‌ای جز پذیرش ریسک و انعقاد قرارداد و یا مراجعه به شخص ذی‌نفع احتمالی یا قطعی ندارد. ممکن است شخص ذی‌نفع به هر دلیلی سکوت کند یا در آن موقعیت صلاح نداند که برای اجرای حق خود اقدامی انجام دهد و یا ممکن است از موقعیت برتر خود استفاده نموده و شخص ثالث را در حالت بلا تکلیفی نگه دارد تا شخص ذی‌نفع به شیوه سستی از تمایل و تصمیم به انعقاد قرارداد دست بردارد و یا به طرح دعوی ابطال قرارداد خود اقدام کند که در نتیجه منجر به ورود زیان به شخص ثالث می‌شود و نوعی سوء استفاده از حق از سوی ذی‌نفع صورت می‌گیرد. پروفیسور فرانسوا کلمان در ماده ۲۵ از طرح پیشنهادی برای اصلاح حقوق قراردادها^۲ در سال ۲۰۱۳ چنین آورد: «در زمانی که شخص ثالث گمان می‌کند که راجع به مورد معامله پیمان حق تقدمی وجود دارد، می‌تواند به وسیله یک نوشته از ذی‌نفع احتمالی تایید بود و نبود پیمان حق تقدم را بخواهد» و در همین دوره نیز دولت در طرح پیشنهادی به رئیس جمهور از عبارت «interrogatoire action» به مفهوم «دعوی پرسشی» استفاده کرده است؛ در حالی که در طرح اصلاحی پروفیسور پی‌یر کاتالا^۳ و همکارانش مورخ ۲۰۰۵ که به وزارت دادگستری فرانسه تحویل شده بود^۴ از به کارگیری این اصطلاح خبری نیست. برخی از حقوق‌دانان فرانسوی از جمله پروفیسور آلن بنابنت^۵ ترجیح داده‌اند به جای عبارت دعوی پرسشی از عبارت «احضار پرسشی»^۶ استفاده شود (Clément, 2023: p55) و برخی دیگر از به کارگیری واژه «Action» برای این هدف و ایده نو انتقاد نموده‌اند و دلیل آن را ماهیت غیر قضایی این عمل دانسته (Debard et

-
1. bénéficiaire supposé
 2. Avant-projet d'ordonnance de réforme du droit des obligations) texte du (23/10/2013
 3. Pierre Catala
 4. AVANT-PROJET DE RÉFORME DU DROIT DES OBLIGATIONS) Articles 1101 à 1386 du Code civil (ET DU DROIT DE LA PRESCRIPTION) Articles 2234 à 2281 du Code civil (Rapport à Monsieur Pascal Clément Garde des Sceaux, Ministre de la Justice 22 Septembre 2005
 5. Alain Bénaben
 6. interpellation interrogatoire

Guinchard, 2022: 82) و بیان داشته‌اند که این عمل در دادگاه صورت نمی‌گیرد (Malaurie et les autres, 2022: n704).^۲ در هر حال در طرح پیشنهادی دولت به رئیس جمهور در سال ۲۰۱۶ از عبارت دعوای پرسشی استفاده شده است.^۳ ایجاد چنین حقی و آثار آن در دکترین به شدت مورد انتقاد واقع شده است و پذیرش آن به دلیل مخالفت با آزادی طرح دعوا از سوی اشخاص^۴ با تردید مواجه شد و اثر بخشی آن را به گذشت زمان و دیدن نتایج عملی آن موکول می‌کنند (Clément, 2023: p55). در همین زمینه پروفیسور فیلیپ مالوری استاد ممتاز دانشگاه پاریس دو فرانسه^۵ در نو بودن این ایده بیان نمود که اگرچه طرح این ایده در حقوق قراردادهای فرانسه اقدامی قابل ستایش است، ولی پیشنهاد می‌کنند که باید آن را به تدریج به کار گرفت؛ چرا که ممکن است آثار خطرناکی را به دنبال داشته باشد (Malaurie et les autres, 2022: n704).^۶ در پایان قانون‌گذار فرانسوی در اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی^۷ در سه ماده قانونی به ترتیب ماده ۱۱۲۳ در خصوص بود و نبود حق تقدم قراردادی برای ذی‌نفع احتمالی و در صورت وجود حق تقدم، قصد استفاده ذی‌نفع پیمان از حق،^۸

1. ...le terme action est impropre car le mécanisme n'est pas judiciaire... Debard, Thierry; Serge Guinchard Serge, (2022) Lexique des termes juridiques. 30e édition, public cible: Étudiants en licence. <https://www.boutique-dalloz.fr/catalogsearch/result/?q=lexique.v> Action interrogatoire

2. Cette interpellation, que le rapport au président de la République qualifie d'«action interrogatoire» alors qu'elle ne s'exerce pas en justice

3. Rapport au Président de la République relatif à l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations.

4. liberté d'agir en justice

5. Philippe Malaurie était professeur émérite de l'Université Panthéon-Assas (Paris II)

6. Il est probable qu'une telle action, louable dans son principe, sera peu souvent exercée, car elle comporte des dangers.

7. Code civil Modifié par Ordonnance n 2016-131° du 10 février 2016

8. Article... 1123 Le tiers peut demander par écrit au bénéficiaire de confirmer dans un délai qu'il fixe et qui doit être raisonnable, l'existence d'un pacte de préférence et s'il entend s'en prévaloir. L'écrit mentionne qu'à défaut de réponse dans ce délai, le bénéficiaire du pacte ne pourra plus solliciter sa substitution au contrat conclu avec le tiers ou la nullité du contrat). Ord. no 2016-131 du 10 févr. 2016, art. 2, en vigueur le 1er oct. 2016)

ماده ۱۱۵۸ در خصوص عدم اطمینان حقوقی به اختیارات نماینده در انعقاد قرارداد^۱ و ماده ۱۱۸۳ در خصوص احتمال طرح دعوی بطلان قرارداد از سوی ذی‌نفع؛^۲ حق طرح سوال از ذی‌نفع قطعی و احتمالی را به شخص ثالث داده است؛ هرچند هیچ‌یک از مواد یادشده از عبارت «actioninterrogatoire» استفاده نکرده است، ولی سه ماده قانونی یادشده دقیقاً در راستای اجرای همین دیدگاه تصویب شدند (Mayer, 2016: p47). روش اجرای حق مندرج در مواد سه‌گانه یادشده طی یک اقدام پرسشی تحت شمول مقررات قانون آیین دادرسی مدنی صورت می‌گیرد (Debard et Guinchard, 2022: 82).

شارحین آیین دادرسی کشورمان دعوی پرسشی را چنین تعریف نموده‌اند: «دعوایی که موضوع آن توسل به قاضی تا او بلافاصله درباره وجود، اعتبار یا محتوای یک امتیاز حقوقی، صرف نظر از موجودیت و فعییت نفع از جانب درخواست‌کننده رسیدگی کند» (محسنی، همانجا). چنان‌که گذشت، به‌منظور حفظ امنیت قراردادها، نظریه‌ای را می‌توان مطرح کرد که در آن به شخص ثالث حق داده می‌شود که از ذی‌نفع احتمالی، پرسشی به‌منظور اطمینان از وجود و عدم حق نسبت به مورد معامله‌ای که در صدد انعقاد آن است و نیز از ذی‌نفع قطعی پرسش به عمل آورد که آیا قصد استفاده از حق خود را دارید یا خیر؛ یا به عبارت دیگر، از ذی‌نفع پرسیده می‌شود که آیا شما نسبت به حکم این قرارداد ایرادی دارید؛ که در این مقاله از آن به نظریه «اقدام پرسشی»^۳ در حقوق قراردادها یاد می‌شود.

1. Art 1158. Le tiers qui doute de l'étendue du pouvoir du représentant conventionnel à l'occasion d'un acte qu'il s'apprête à conclure, peut demander par écrit au représenté de lui confirmer, dans un délai qu'il fixe et qui doit être raisonnable, que le représentant est habilité à conclure cet acte. L'écrit mentionne qu'à défaut de réponse dans ce délai, le représentant est réputé habilité à conclure cet acte). Ord. no 2016-131 du 10 févr. 2016, art. 2, en vigueur le 1er oct. 2016)

2. Art 1183. Une partie peut demander par écrit à celle qui pourrait se prévaloir de la nullité soit de confirmer le contrat soit d'agir en nullité dans un délai de six mois à peine de forclusion. La cause de la nullité doit avoir cessé. L'écrit mentionne expressement qu'à défaut d'action en nullité exercée avant l'expiration du délai de six mois, le contrat sera réputé confirmé) Ord. no 2016-131 du 10 févr. 2016, art. 2, en vigueur le 1er oct. 2016)

3. Action interrogatoire

۱-۲. شرایط اجرای نظریه دعوی پرستی

با توجه به آثار مهمی که نظریه دعوی پرستی نسبت به حقوق طراح سوال و مخاطب سوال به دنبال دارد، ضرورت دارد که شرط یا شرایط اجرای نظریه به صورت دقیق بیان شود.

۱-۲-۱. ارسال اظهارنامه رسمی

به دلیل جلوگیری از وجود اختلافات آینده و در راستای ایجاد اطمینان و امنیت در قراردادها و با توجه به آثار جدی نظریه، طرح سوال از ذی‌نفع از طریق اظهارنامه رسمی به عمل می‌آید که بی‌شک به صورت کتبی است (Corinne; Re- nault-Brahinsky, 2020, p: 41). دلیل عمده طرح ایراد حقوق‌دان فرانسوی (ibid) به استفاده از واژه «Action» به مفهوم دعوا در طرح این ایده، به شیوه و ابزار طرح سوال باز می‌گردد؛ چرا که تنظیم دادخواست برای طرح سوال از ذی‌نفع و رسیدگی به آن ماهیت قضایی دارد، ولی ارسال اظهارنامه ماهیت غیر قضایی دارد و مسامحتاً از این واژه استفاده شده است؛ کما این که قانون‌گذار فرانسوی نیز در اصلاحات ۲۰۱۶ به صورت غیر مستقیم در مواد سه‌گانه یادشده، شیوه طرح سوال از ذی‌نفع را با قید مکتوب بودن آورده است.^۱

۱-۲-۲. اعلام پاسخ در مهلت معقول و متعارف

نظریه دعوی پرستی حق طرح سوال و استعلام از ذی‌نفع را به شخص ثالث داده است؛ در مقابل، ذی‌نفع را مواجه با تکلیف می‌کند و با توجه به آثار سکوت و بیان که در مباحث بعدی به آن اشاره می‌شود و هم‌چنین به‌منظور حفظ حقوق ذی‌نفع، ضرورت دارد که ذی‌نفع برای بررسی وضعیت حقوقی خود مهلت کافی برای سنجش تصمیم خود داشته باشد. در حقوق قراردادهای نوین فرانسه ملاک و معیار مهلت، معقول و متعارف بودن آن است (Corinne; Renault-Brahinsky, 2020, p: 41). هم‌چنین در پاراگراف سوم از ماده ۱۱۲۳ قانون مدنی فرانسه آمده است که در استعلامی که شخص ثالث از ذی‌نفع به عمل می‌آورد از وی می‌خواهد که قصد

1. Article 1123 ...Le tiers peut demander par écrit ...L'écrit mentionne ...Art1158 .
Le tiers ...peut demander par écritL'écrit mentionne ...Art .1183 .Une partie peut demander par écrit...

استفاده از آن را در مهلت معقول و متعارف اعلام کند^۱ و بعضاً قانون‌گذار فرانسوی در اصلاحات ۲۰۱۶ در ماده ۱۱۸۳ قانون مدنی، برای ذی‌نفع به زمان مشخص شش ماه برای تعیین تکلیف اعمال حق خود اشاره نموده است^۲ و در مواردی که قانون‌گذار مهلت مشخصی را اعلام نکرده است، حق تعیین مهلت با قید معقول و متعارف با شخص ثالث است (Corinne; Renault-Brahinsky, 2020, p:41).^۳

۳-۲-۱. اعلام قصد استفاده از حق

شخص ثالث باید در اظهارنامه ارسالی صراحتاً از ذی‌نفع بخواهد که اعلام کند آیا قصد استفاده از حق خود را دارد یا نه (Collart et Delebecque; 2019: p80)^۴ و نباید در ارسال اظهارنامه به ذی‌نفع صرفاً به اعلام نگرانی از وجود حق یا استفاده احتمالی از حق از سوی ذی‌نفع اشاره کند؛ برای نمونه شخص ثالث در اظهارنامه ارسالی به ذی‌نفع بیان می‌کند که «در صدد انعقاد قرارداد خرید یکدستگاه خودرو از شخص الف هستم و تردید دارم که ایشان مالک واقعی نباشد و در واقع مالک واقعی شما باشید» و مطلب دیگری قید نمی‌کند که در این مورد دعوی پرسشی شخص ثالث به صورت ناقص انجام شده است (Renault-Brahinsky, 2021: 51-67) و چنان‌که خواهد آمد، اثر منظور را نخواهد داشت.

۴-۲-۱. اعلام ضمانت اجرای عدم پاسخ

یکی از شرایط بسیار مهم اجرای نظریه دعوی پرسشی، قید ضمانت اجرای عدم پاسخ در پایان پرسش است و اتفاقاً این شرط، مبنای ایجاد اثر دعوی پرسشی را در حقوق فرانسه روشن می‌کند. پاراگراف سوم ماده ۱۱۲۳ قانون مدنی فرانسه مقرر می‌دارد: «... در این نوشته قید می‌شود که در صورت پاسخ ندادن در مهلت تعیین شده، ذی‌نفع دیگر نمی‌تواند جایگزینی خود با شخص ثالث در قرارداد منعقد یا

1. Art1123... Le tiers peut demander ... un délai qu'il fixe et qui doit être raisonnable...

2. Art 1183 .Une partie peut demander ... dans un délai de six mois à peine de forclusion. L'écrit mentionne expressément qu'à défaut d'action en nullité exercée avant l'expiration du délai de six mois,

3. Il peut mettre en demeure le représenté « de lui confirmer, dans un délai qu'il fixe et qui doit être raisonnable, que le représentant est habilité à conclure cet acte »...

4. ... par laquelle l'acquéreur » peut demander par écrit au bénéficiaire de confirmer dans un délai qu'il fixe et qui doit être raisonnable, l'existence d'un pacte et s'il entend s'en prévaloir »

بطلان آن را درخواست کند» و نیز در پاراگراف دوم از ماده ۱۱۵۸ آمده است: «... در این نوشته قید می‌شود که در صورت عدم ارائه پاسخ در بازه زمانی مشخص، نماینده مجاز به انعقاد قرارداد فرض می‌گردد» و ماده ۱۱۸۳ مقرر می‌نماید که «طرف قرارداد می‌تواند به صورت مکتوب از طرفی که تقاضای بطلان قرارداد را دارد درخواست نماید که ظرف مهلت شش ماه نسبت به تایید قرارداد یا اقامه بطلان آن، تعیین تکلیف نماید؛ با این قید که ضمانت اجرای آن سقوط حق اقامه دعواست. در این فرض علت بطلان باید زائل شده باشد. در این درخواست باید صراحتاً قید شود که در صورت عدم طرح دعوی بطلان قبل از انقضای مهلت شش ماهه، قرارداد تنفیذ شده فرض می‌شود».

۵-۲-۱. اختیاری بودن اجرای دعوی پرسشی

چنان‌که گذشت، فلسفه ایجاد حق طرح سوال برای شخص ثالث، ایجاد اطمینان و امنیت قراردادی و پایان دادن به موقعیت‌های حقوقی مبهم است (Aubert, 2016: p71)؛ بنابراین شخص ثالث اجباری به طرح دعوی پرسشی ندارد (Aubert, 2016: p71). هرچند استفاده از این حق اختیاری عنوان شده است، ولی چنان‌که خواهد آمد، ممکن است در برخی از مصادیق در رویه قضایی، عدم استفاده از این حق را ناشی از بی‌دقتی شخص ثالث قلمداد کنند و در نتیجه شخص ثالث آثار بی‌دقتی خود را تحمل کند (Bettoni et les Autres, 2016: p112).

۶-۲-۱. اراده آزاد و معتبر ذی‌نفع در ارائه پاسخ

شرط مهم دیگری که برای اجرای درست نظریه دعوی پرسشی ضرورت دارد، این است که ذی‌نفع برای پاسخ دادن به پرسشی که از او به عمل آمده است، آزادانه به سنجش سود و زیان خویش بپردازد و سپس تصمیم به پاسخ یا سکوت معنادار نماید. در این زمینه، ماده ۱۱۸۳ قانون مدنی فرانسه مقرر می‌دارد: «... با این قید که ضمانت اجرای آن سقوط حق اقامه دعواست. در این فرض، علت بطلان باید از بین رفته باشد». فرانسوا تره استاد بازنشسته دانشگاه پاریس دو^۲ در تفسیر این

1.... cette action » interrogatoire « a ainsi vocation à mettre fin aux situations juridiques ambiguës

2. François Terré est professeur émérite de l'Université Panthéon-Assas (Paris II) et membre de l'Institut

جمله بیان نمودند که ذی‌نفع در ارائه پاسخ نباید درگیر اکراه^۱ و عدم اهلیت^۲ باشد (Terré et les autres, 2019, p: 267)؛ بنابراین در صورتی که ذی‌نفع اکراه شده باشد، تا زوال کره اراده وی معتبر نیست و دعوی پرسشی در حق وی اثری ندارد.

۳-۱. قلمرو اجرای نظریه دعوی پرسشی

کارایی و کارکرد نظریه در محدوده مشخصی قابلیت اجرا دارد. در این قسمت به قلمرو اجرایی نظریه دعوی پرسشی می‌پردازیم.

۱-۳-۱. نوع عقد قابل اجرا

همان‌طور که گفته شد، به لحاظ تازگی این ایده در قانون مدنی فرانسه، دکتترین فرصت لازم برای بررسی تفصیلی قلمرو این دعوا و شفافیت آن را نداشته است. ایوان بوفلان لانور استاد بازنشسته دانشگاه سرگی پونتوا در تشریح بند ۲ ماده ۱۱۵۱ قانون مدنی فرانسه به صراحت بیان نموده است که دعوی پرسشی در سایر عقود که امنیت قراردادی اشخاص ثالث در خطر باشد قابلیت اجرایی دارد^۳ (Buffelan-lanore, 2021, n: 1499)، ولی با توجه به شناختی که از نظریه دعوی پرسشی و شرایط اجرای آن به عمل آمد، پس از آن با امید به ایجاد امنیت حقوقی در تمامی قراردادهای به آن نگریسته شد و خانم ایزابل دلبک رساله دکتری خویش را به این موضوع اختصاص داد.^۴ نتیجه این‌که در تمامی قراردادهایی که حقوق قراردادی

1. violence

2. incapacité

3. cette action interrogatoire rejoint d'autres actions du meme type introduites dans un but de sécurisation du contrat pour ne pas laisser planer l'incertitude sur son sort.

4. Jérémy Riguet ;2017,L'action interrogatoire : Entre innovation attendue et difficultés de mise en œuvre annoncées, Droit civil, Droit des contrats. <https://www.lepetitjuriste.fr/laction-interrogatoire-entre-innovation-attendue-difficultes-de-mise-oeuvre-annoncees>

رساله دکتری خانم ایزابل دلبک تحت راهنمایی پروفیسور سوفیا گودمه در دانشگاه پاریس دو فرانسه با هدف تعمیق و توسعه دعوی پرسشی در سال ۲۰۱۸ دفاع شده است که تنها به چکیده آن دسترسی پیدا شد و حاکی از نوین بودن نظریه در حقوق قراردادهای فرانسه دارد و بر این باور است که امکان توسعه و تعمیق نظری و عملی این اقدام در بخش‌های دیگر حقوق فرانسه دارد.

Les actions interrogatoires, par Isabelle Delebecque, Sous la direction de Sophie Gaudemet. Thèses en préparation à l'Université Paris-Panthéon-Assas, dans le cadre de École doctorale de droit privé (Paris) depuis le 13-11-2018. <https://www.theses.fr/s220196>.

شخص ثالث در خطر باشد، امکان اعمال این نظریه وجود دارد.

۲-۳-۱. محرمانگی قراردادها

همان‌طور که امنیت قراردادی شخص ثالث اهمیت دارد، بی‌شک امنیت اقتصادی و قراردادی ذی‌نفع نیز دارای اهمیت است و دعوای پرسشی نباید ذی‌نفع را در حالتی بگذارد که از روی ناچاری اسرار تجاری خود را افشا کند؛ بنابراین دعوای پرسشی در این موارد قابلیت اجرایی ندارد و حقی برای ثالث ایجاد نمی‌شود.

۳-۳-۱. حمایت از حقوق مصرف‌کننده

ماده ۱-۲۱۸ کد مصرف‌کننده فرانسه مقرر می‌دارد: «با عدول از ماده ۲۲۵۴ قانون مدنی، طرفین قرارداد بین حرفه‌ای و مصرف‌کننده، نمی‌توانند حتی با توافق یکدیگر مدت مقرر را تغییر دهند و بر اسباب تعلیق یا قطع آن بیفزایند»،^۱ فرانسوا تره حقوقدان فرانسوی بر این باور است در مواردی که مقررات راجع به حقوق مصرف‌کننده حقوق خاصی برای طرف ضعیف قراردادی در نظر گرفته باشد، این نظریه قابل اجرا نیست و در ادامه به قضات فرانسوی هشدار می‌دهد که به قلمرو اجرای دعوای پرسشی در این زمینه توجه لازم را داشته باشند (Terré et les autres, 2019, p: 267).^۲

۴-۱. آثار اجرای نظریه دعوای پرسشی

با مطالعه دقیق پیشینه و مفهوم نظریه دعوای پرسشی محرز است که سهم اصلی مباحث نظریه دعوای پرسشی و اهمیت این سازگار به آثار آن اختصاص دارد نه ماهیت آن (Riguet, 2017, p: 1).^۳ برای همین منظور، در این بند به آثار اجرای

1. Par dérogation à l'article 2254 du code civil, les parties au contrat entre un professionnel et un consommateur ne peuvent, même d'un commun accord, ni modifier la durée de la prescription, ni ajouter aux causes de suspension ou d'interruption de celle-ci. Version en vigueur depuis le 01 juillet. 2016

2. Les juges devront d'ailleurs répondre à la question de savoir si cette interpellation interrogatoire, et la réduction de délai qui l'accompagne, pourra être mise en œuvre dans les domaines, tel le droit de la consommation (C. consom., art. L. 218-1), où le délai de prescription est imposé, sans aménagement possible, dans un souci de protection de la partie faible

3. ... Le principal apport de l'action interrogatoire tient plus à ses effets qu'à sa nature ... L'action interrogatoire : Entre innovation attendue et difficultés de mise en œuvre annoncées, Jérémy Riguet, 2017. <https://www.lepetitjuriste.fr/laction-inter->

نظریه در حقوق فرانسه و ایران پرداخته می‌شود.

۱-۴-۱. اسقاط حق جایگزینی ذی‌نفع پیمان حق تقدم با شخص ثالث

قبل از طرح پیمان حق تقدم قراردادی در اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، نهادهایی مانند ایجاب و تعهد به عقد مورد استفاده قرار می‌گرفت (Philippe Lévy, Castaldo, 2010, p: 843) که ماهیت آن‌ها را فروتر از عقد تحقق‌یافته می‌دانند^۱ (Philippe Lévy, Castaldo, 2010, p: 843; سنه‌وری، ۱۳۸۲: ۱۴۹) و تا ذی‌نفع از حق خود استفاده نمی‌کرد قرارداد تشکیل نمی‌شد (Philippe Lévy, Castaldo, 2010, p: 843). با توجه به عدم تضمین خواسته ذی‌نفع در این نهادها و نداشتن ضمانت اجرای کافی (سنه‌وری، ۱۳۸۲: ۱۴۹) و نیاز به تامین امنیت اقتصادی قراردادهای که هدف اصلی از اصلاح قانون مدنی فرانسه در بخش قراردادهای بوده است؛^۲ سازگاری فراهم شد که یک طرف با طرف دیگر قرارداد، در فرض تصمیم به انعقاد قرارداد، حق تقدم در انعقاد قرارداد^۳ را به دست می‌آورد؛ که از طرف اول به «ذی‌نفع پیمان»^۴ و از طرف مقابل به «متعهد پیمان»^۵ یاد می‌شود. این سازگار برای تضمین خواسته ذی‌نفع پیمان، حق تقدم^۶ در انعقاد قرارداد ایجاد می‌شود؛ به نحوی که اگر متعهد پیمان، پیمان را نقض کند و با ثالث وارد قرارداد شود، ذی‌نفع پیمان حق دارد از محکمه جایگزینی خود با شخص ثالث را بخواهد. با این حال ممکن است تردیدهایی مبنی بر داشتن حق تقدم در انجام معامله برای دیگری وجود داشته باشد که مطابق با نظریه دعوای پرسشی، شخص ثالث حق دارد از ذی‌نفع احتمالی وجود حق تقدم و در صورت وجود حق تقدم قصد استفاده از آن از سوی ذی‌نفع را استعلام

rogatoire-entre-innovation-attendue-difficultes-de-mise-oeuvre annoncees.

1. À la différence de certaines législations étrangères, le droit français distingue promesse et offre. En résumé, la promesse de contrat, véritable convention entre les parties, est plus que l'offre, et moins que le contrat réalisé, cette réalisation se produisant lorsque le bénéficiaire lève l'option

2. Olivier Deshayes, Thomas Genicon, Yves-Marie Laithier Réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, Octobre, 2018 édition 2. Description. <https://boutique.lexisnexis.fr>

3. le pacte de préférence

4. bénéficiaire

5. promettant

6. préemption

کند. در این جا در واقع استعمال صورت گرفته، ذی نفع احتمالی را وادار به پاسخ می کند و ضمانت اجرای قانونی پاسخ ندادن ذی نفع در مهلت مشخص، اسقاط حق جایگزینی خواهد بود (Bénabent, 2016, p: 17; Clément, 2023, 55).

۲-۴-۱. اسقاط حق بطلان قرارداد معارض با پیمان حق تقدم قراردادی

ذی نفع پیمان حق تقدم بعد از وصول اظهارنامه رسمی مکلف است در مهلت معقول و متعارفی که به او داده می شود سود و زیان خود را بسنجد و نسبت به پاسخ شخص ثالث اقدام کند و در صورت عدم پاسخ، اثر دعوای پرسشی در پیمان حق تقدم قراردادی، اسقاط حق بطلان قرارداد معارض با پیمان حق تقدم قراردادی از سوی ذی نفع پیمان است.

۳-۴-۱. ماذون تلقی شدن نماینده فاقد اختیار

یکی از حالاتی که ممکن است صاحب حق با سکوت خود موجبات تضرر دیگران را فراهم آورد، فرضی است که شخص ثالث قصد انجام معامله را دارد و در مالک بودن یا ماذون بودن طرف قراردادی تردیدهای معقولی دارد و در این فرض صاحب حق در پاسخ به دعوای پرسشی شخص ثالث سکوت می نماید و باعث می شود که شخص ثالث از انجام معامله منصرف شود و یا با پذیرش ریسک موجود مبادرت به انعقاد قرارداد نماید. اثر دعوای پرسشی در فرض سکوت ذی نفع، ماذون تلقی شدن طرق قراردادی شخص ثالث است و در فرضی که طرف قراردادی نماینده بود ولی حدود اختیارات وی کمتر از اختیارات لازم برای انجام معامله بود و یا در فرضی که اساساً هیچگونه نمایندگی نداشت و فضولتاً اقدام به انعقاد قرارداد نمود؛ در هر دو حالت، ماذون تلقی می شود و قرارداد صحیح و نافذ است و به اصیل منتسب می شود. در همین راستا قانون گذار فرانسوی در اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی در ماده ۱۱۵۸ مقرر می دارد: «شخص ثالثی که به حدود اختیارات نماینده قراردادی، به مناسبت قراردادی که در آستانه انعقاد است تردید داشته باشد می تواند به صورت مکتوب از اصیل درخواست نماید تا در یک مدت متعارف ماذون بودن نماینده برای انعقاد قرارداد را تایید کند. در این نوشته قید می شود که در صورت عدم ارائه پاسخ ظرف مدت مقرر، نماینده مجاز به انعقاد قرارداد تلقی می گردد» و این اثر نیز مورد تایید قانون گذار فرانسوی واقع شده است.

۴-۴-۱. تنفیذ قراردادهای مشمول حکم بطلان نسبی

یکی از مباحث مهم در حقوق قراردادهای نوین فرانسه، مبحث ضمانت اجراهای نقض قواعد و مقررات است که حاوی نوآوری‌های قابل توجهی است. یکی از این ضمانت اجراها، بطلان نسبی است، در این زمینه ماده ۱۱۷۹ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «... در صورتی که موضوع مقررات نقض شده صرفاً در خصوص حفظ منافع خصوصی و شخصی افراد باشد بطلان نسبی است»^۱. از مهم‌ترین اثر اجرای نظریه دعوای پرسشی، نافذ تلقی شدن قراردادهایی است که واجد وصف بطلان نسبی است. در این نظریه به ذی‌نفع بطلان نسبی اظهارنامه‌ای ارسال می‌شود و از او خواسته می‌شود که در یک مهلت معقول و متعارف نسبت به رد یا تنفیذ قرارداد مشمول بطلان نسبی اقدام کند و چنان‌که گذشت، به ذی‌نفع تذکر داده می‌شود که در صورت عدم طرح دعوای بطلان، قرارداد تنفیذ شده تلقی می‌گردد (Buffelan-lanore, 2021, n: 1499). در این راستا ماده ۱۱۸۳ قانون مدنی فرانسه مقرر می‌دارد: «طرف قرارداد می‌تواند به صورت مکتوب از طرفی که تقاضای بطلان قرارداد را دارد درخواست نماید که ظرف مهلت شش ماه نسبت به تایید قرارداد یا اقامه بطلان آن، تعیین تکلیف نماید با این قید که ضمانت اجرای آن سقوط حق اقامه دعواست. در این فرض علت بطلان باید زائل شده باشد. در این درخواست باید تصریح شود که در صورت عدم طرح دعوای بطلان قبل از انقضای مهلت شش ماهه، قرارداد تنفیذ شده فرض می‌شود». اگرچه این ماده قانونی به صراحت به بحث بطلان نسبی اشاره نکرده است، ولی این موضوع مهم از مفاد ماده ۱۱۸۳ قانون مدنی فرانسه قابل برداشت است (Terré et les autres, 2019, p: 267)^۲ و مورد تایید قانون‌گذار فرانسوی واقع شده است.

۲. امکان‌سنجی اجرای نظریه دعوای پرسشی در حقوق ایران

در این مبحث به‌منظور بررسی امکان اعمال نظریه دعوای پرسشی در حقوق

1. Article1179 Elle est relative lorsque la règle violée a pour seul objet la sauvegarde d'un intérêt privé .Version en vigueur depuis le 01 octobre .2016 https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032041238/2022-09-27

2. ... Quant au domaine de l'interpellation ,bien que l'article 1183 ne l'indique pas ,il va de soi que le mécanisme est réservé à l'hypothèse d'une nullité relative...

قراردادهای ایران در دو بند به موانع اجرای نظریه دعوی پرسشی و ظرفیت‌های پذیرش نظریه دعوی پرسشی می‌پردازیم.

۱-۲. موانع اجرای نظریه

در حقوق داخلی دو مانع سنتی برای اجرای نظریه دعوی پرسشی وجود دارد؛ یکی بحث مخالفت اجرای نظریه با اصل آزادی قراردادها؛ و دیگری مخالفت نظریه با اصل حفظ محرمانگی اطلاعات خصوصی اشخاص و نیز تردید در ذی‌نفعی پرسش‌گر است.

۱-۱-۲. مخالفت نظریه با اصل آزادی قراردادها

یکی از اصول سنتی حاکم بر تشکیل و آثار قراردادها در حقوق ایران و فرانسه، اصل آزادی قراردادها است (کاتوزیان، ۱/۱۳۸۸: ۱۸۹؛ Dionisi-Peyrusse, 2008, p: 13)؛ برای همین از طرف ذی‌نفع که به قضیه بنگریم، ذی‌نفع در تصمیم‌گیری‌های خویش آزاد است و تحمل ضمانت اجرای سکوت برای او خلاف اصل آزادی قراردادها است.

۲-۱-۲. مخالفت نظریه با محرمانگی اسرار تجاری

کیفیت و وضعیت حقوقی اقتصادی ما امری شخصی و محرمانه است و اسرار تجاری اشخاص دارای ارزش اقتصادی است (شهبازینیا و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۴۱-۲۶۱). ذی‌نفع با توجه به وضعیت حقوقی و اقتصادی خود، سود و زیان خویش را می‌سنجد و تصمیم به پاسخ در قبال پرسش خواهان می‌گیرد. هر شخصی در رقابت‌های تجاری و یا زندگی خصوصی خود یکسری اطلاعاتی دارد که ممکن است ترس از تحمل ضمانت اجرای نظریه دعوی پرسشی وی را مجبور به پاسخ کند که این رفتار ذی‌نفع باعث افشای اطلاعات خصوصی او خواهد بود و در نتیجه این تصمیم آسیب‌های بیشتری به او خواهد رسید. اخیراً در حقوق تجارت به مباحث راجع به اسرار تجاری و نقش آن در شکوفایی اقتصادی و رشد نظام رقابت تجاری پرداخته می‌شود و نیز برای از دست رفتن این قبیل از اطلاعات، قائل به مسئولیت مدنی وارد کننده زیان هستند (قبولی درافشان و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۵-۱۳۳) و حقوقدانان در قبال هرگونه محدودیت و آسیب ناشی از انعقاد قراردادها مقاومت نموده و آن اقدام را مورد تردید قرار می‌دهند (رهبری، ۱۳۸۸: ۳۰-۵۰).

۳-۱-۲. تردید در ذی‌نفعی پرسش‌گر

در آیین دادرسی مدنی ایران یکی از شرایط اقامه دعوا، ذی‌نفعی خواهان است (متین دفتری، ۱۳۹۱: ۲۱۱؛ شمس، ۱۳۹۶: ۲۸۳). یکی دیگر از موانع اجرای نظریه در حقوق ایران تردید در ذی‌نفعی پرسش‌گر است و ممکن است این دعوا در محاکم قضایی ایران برابر با ماده ۲ و بند ۱۰ از ماده ۸۴ از قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹^۱ مورد پذیرش واقع نشود. گفته شده که نفع باید فعلیت داشته باشد و حتماً قبل از اقامه دعوی اضرار به وقوع پیوسته و زیان رسیده باشد و اگر مدعی وقوع زیان را در آینده احتمال بدهد و از حال بخواهد خود را در مقابل آن تجهیز کند نفع فعلیت ندارد (متین دفتری، همانجا) با این حال مرحوم دکتر متین دفتری در مبحث نفع در دعوا به وجود مقتضی طرح دعوا در حقوق خارجی اشاره نموده و به قابلیت پذیرش دعاوی بدون احتمال بیم ضرر و وجود منازعه در حقوق خارجی اشاره نموده‌اند که ظاهراً همان دعاوی پرسشی را مورد نظر داشته و در مبحث مویدات پذیرش نظریه بیشتر به آن خواهیم پرداخت. شارحین دادرسی ایران دعاوی پرسشی را ذیل دعاوی بازدارنده در آیین دادرسی مدنی فرانسه مورد مطالعه دقیق قرار داده و بیان داشته‌اند که در فرانسه «اصل عدم قابلیت پذیرش» دعاوی بازدارنده است و علی‌الاصول دادخواهی به این روش نفع امکان‌پذیر نیست، مگر در موارد خاص که در کد تجارت و مالکیت فکری فرانسه به آن‌ها اشاره شده است و در ادامه بیان داشته‌اند به هر روی در حقوق ایران نیز این دعاوی قابل پذیرش نیستند مگر قانون‌گذار اجازه بدهد (همانجا). همچنین حقوق‌دان دیگری تمرکز بحث را بر وجود نفع در دادخواهی گذاشته و از زاویه شکلی و در تحقیقات راجع به آیین دادرسی مدنی به قضیه نگریسته و اظهار نظر نموده است؛ کما این‌که بیان نمودند که

۱. ماده ۲ مقرر می‌دارد: «هیچ دادگاهی نمی‌تواند به دعوایی رسیدگی کند مگر این‌که شخص یا اشخاص ذی‌نفع یا وکیل یا قائم‌مقام یا نماینده قانونی آنان رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست نموده باشند». البته ممکن است بحث نام و عنوان دعوا نیز مورد سوال واقع شود که صرف نظر از این‌که عنوان دعوا همین «دعوی پرسشی» است و در ستون خواسته از دادخواست تقدیمی نوشته می‌شود: دعوی پرسشی مبنی بر ...؛ در حقوق ایران تعیین عنوان دعوا با خواهان است و محاکم این انتخاب را به رسمیت می‌شناسند (بنگرید به: صفیان و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰۷-۲۳۳).
ماده ۸۴: در موارد زیر خوانده می‌تواند ضمن پاسخ نسبت به ماهیت دعوا ایراد کند: ... ۱۰- خواهان در دعوی مطروحه ذی‌نفع نباشد.

آیا «من علیه الخیار» می‌تواند دعوایی پرسشی از «ذوالخیار» به عمل آورد و از وی بخواهد که پاسخ دهد که آیا قصد استفاده از خیار را دارد یا خیر؛ که در پاسخ به عدم پذیرش این دعاوی در حقوق فرانسه اشاره نمودند در حالی که این دعوا برابر مواد ۱۱۲۳، ۱۱۵۸ و ۱۱۸۳ کد مدنی ۲۰۱۶ قابل پذیرش اعلام شدند و چنان‌که اساتید حقوق مدنی فرانسه بیان داشتند، پذیرش این دعاوی در حقوق قراردادهای فرانسه از نوآوری‌های قانون‌گذار در سال ۲۰۱۶ است و از وسعت پذیرش این دعوا متعجب و نگران عواقب آن بوده و توصیه نموده که با احتیاط از آن استفاده شود^۱ (Malaurie et les autres, 2022, 704). چنان‌که در مبحث اول این نوشتار آمد، در حقوق فرانسه و به‌ویژه در قانون مدنی جدید مصوب ۲۰۱۶ و نیز باتوجه به اشاره دادرسی‌دان یادشده به مواردی که در کد تجارت و مالکیت فکری آمده است، این دعوی در حقوق فرانسه و به‌ویژه در کد مدنی در سطح وسیعی قابل پذیرش اعلام شد.^۲

۲-۲. مویدات و ظرفیت‌های اجرای نظریه

موارد متعددی در حقوق ایران وجود دارد که ظرفیت پذیرش اجرای نظریه دعوی پرسشی را تسهیل می‌کنند که به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

۲-۲-۱. نظریه فقهی امکان اجبار مماطل در عقد فضولی

برخی از فقیهان در مبحث معامله فضولی در فرض مماطله ذی‌نفع در تایید و یا رد معامله فضولی قائل به ایجاد دو حق برای شخص اصیل هستند؛ یکی این‌که اصیل می‌تواند نسبت به فسخ معامله اقدام کند و دیگری این‌که شخص اصیل می‌تواند از محکمه اجبار ذی‌نفع به رد و یا تنفیذ قرارداد را بخواهد و در صورت ادامه مماطله، حاکم راساً معامله را از طرف ذی‌نفع تنفیذ و یا رد می‌کند (انصاری، ۱۴۱۱/۳: ۴۲۹؛^۳

1. Il est probable qu'une telle action, louable dans son principe, sera peu souvent exercée, car elle comporte des dangers.

۲. کما این‌که خانم دلبر در رساله دکتری خود در سال ۲۰۱۸ نیز به این ادعا را مورد تایید قرار دادند. Les actions interrogatoires, par Isabelle Delebecque, Sous la direction de Sophie Gaudemet. Thèses en préparation à l'Université Paris-Panthéon-Assas, dans le cadre de l'École doctorale de droit privé (Paris) depuis le 13-11-2018. <https://www.theses.fr/s220196>.

۳. السادس الإجازة ليست على الفور؛ للعمومات و لصحیحه محمد بن قیس و أكثر المؤیدات المذكورة بعدها، و لو لم یجز المالك و لم یرد حتی لزم تضرر الأصيل بعدم تصرفه فیما انتقل عنه و إليه على القول بالكشف فالأقوى تداركه بالخيار أو إجبار المالك على أحد الأمرين.

ایروانی نجفی، ۱/۱۳۸۴؛ ۱۳۲؛ موسوی خمینی، ۲/۱۳۹۲؛ ۳۳۰؛ خراسانی، ۱۴۰۶: ۷۰؛ محقق داماد و همکاران، ۲/۱۳۸۹: ۳۵۵-۳۵۷). ملاحظه می‌شود که ایده اسقاط حق ذی‌نفع در فرضی که از او خواسته می‌شود که نسبت به حق خویش تعیین تکلیف کند و وی همچنان به ملاحظه ادامه می‌دهد در مبانی حقوق ایران نیز وجود دارد و نظریه دعوای پرسشی با حقوق داخلی بیگانه نیست.

۲-۲-۲. سکوت مفهمه ذی‌نفع

ماده ۲۵۲ از قانون مدنی در مبحث معاملات فضولی مقرر می‌دارد: «سکوت مالک ولو با حضور در مجلس عقد، اجازه محسوب نمی‌شود» و شاید از این ماده قانونی چنین برداشت شود که ذی‌نفع حق سکوت دارد و می‌تواند در قبال دعوای پرسشی سکوت اختیار کند. در حقوق داخلی سکوت اقسامی دارد. در مورد بی‌اثر بودن سکوت محض در حقوق ایران تردیدی وجود ندارد اما مؤثر بودن سکوت همراه با قرینه و یا توافق بر ابراز اراده با سکوت و نیز سکوت در صورت وجود نص شرعی یا قانونی^۲ و یا وجود عرف و قراین مربوطه با شرایط خاصی، تعبیر از اراده می‌گردد (شهیدی، ۱۳۸۵: ۱۴۷؛ کاتوزیان، ۲/۱۳۸: ۱۲۸؛ قاسمزاده، ۶۵: ۱۳۸۰-۸۶؛ قاسمی حامد، ۱۳۹۶: ۹۰؛ ضیائی و یزدانپرست، ۱۳۸۹: ۸۹-۷۴). مورد توافق دو طرف در ابراز اراده با سکوت، همسان با همان دعوای پرسشی است؛ چرا که در آن دعوا در اظهارنامه‌ای که به ذی‌نفع ارسال می‌شد از او خواسته می‌شد که به سوال پاسخ دهد و یا وضعیت عمل حقوقی را تعیین تکلیف کند و قید می‌شد که عدم پاسخ به منزله اسقاط حق ذی‌نفع است (Bénabent, 2010: 17; Clément, 2023: 55) و ذی‌نفع با وجود این اظهارنامه و تفهیم عواقب آن سکوت معنا دار می‌کند؛ به نحوی که با علم به این که عدم پاسخ به منزله اسقاط حق او است، سکوت می‌کند؛ کما این که ماده ۱۳۲۸ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «کسی که قسم متوجه او شده است در صورتی که بطلان دعوی طرف را اثبات نکند یا باید قسم یاد نماید یا قسم را به طرف

۱. قوله قدس سره فالأقوی تدارکه بالخيار أو إجبار المالك بل التدارك بالخيار هو المتعين و جواز إجبار المالك حکم جرجی برفعه دلیل نفی الحرج فالجمع بین دلیلی نفی الحرج و نفی الضرر یقتضی رفع توجّه خطاب أوفوا عن الأصيل و ثبوت سلطنه رفع الید عن المعامله من جانبه و مجرد أن رفع الضرر یحصل بإجبار المالك من جانب الفضولی لا یوجب جوازه بعد أن کان حرجیا و لا أقل من أن یکون خلاف المنه لا یقتضیه دلیل نفی الضرر

۲. مواد ۴۱۵، ۴۲۰، ۴۳۵، ۴۴۰، ۵۲۱ و ۱۳۱۱ قانون مدنی

دیگر رد کند و اگر نه قسم یاد کند و نه آن را به طرف دیگر رد نماید با سوگند مدعی به حکم حاکم، مدعی علیه نسبت به ادعایی که تقاضای قسم برای آن شده است محکوم می‌گردد» و بعداً در سال ۱۳۷۹ قانون‌گذار در ماده ۲۷۴ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب مقرر داشت «چنان‌چه منکر از ادای سوگند و رد آن به خواهان نکول نماید دادگاه سه بار جهت اتیان سوگند یا رد آن به خواهان، به منکر اخطار می‌کند، در غیر این صورت ناکل شناخته خواهد شد. با اصرار خواننده بر موضع خود، دادگاه ادای سوگند را به خواهان واگذار نموده و با سوگند وی ادعا ثابت و به موجب آن حکم صادر می‌شود و در صورت نکول خواهان از ادای سوگند، ادعای او ساقط خواهد شد»؛ بنابراین سکوت مدعی علیه (با وجود نص قانونی و تذکر دادگاه به عواقب سکوت) در ادله اثبات دعوا کاشف از اراده مدعی علیه بر اسقاط حق خویش و مؤثر در دادرسی مدنی ایران است (اصغری آقمشهدی و احمدنژاد، ۱۳۹۱: ۲۷-۵۸).

۲-۲-۳. قاعده منع تجاوز از حق توسط ذی‌نفع

محل جریان قاعده منع سوء استفاده از حق جایی است که در هدف اجرای حقوق اختلال ایجاد شود؛ چرا که نفس حق مشروع است، اما جهت و چگونگی استفاده از آن خارج از اغراض عقلایی مشروع حقوقی از جمله عدم اقدام مقتضی برای احقاق حق است (ره پیک، ۱۳۸۲: ۶۳-۷۶؛ السان و همکاران، ۱۴۰۱: ۱-۲۴) و حق در آنجا که تجاوز شروع می‌شود قطعی می‌گردد (شهیدی، ۱۳۸۷: ۲۱۵-۲۳۸)، برای نمونه در مواردی که در قراردادهای بانکی، بانک برای احقاق حق خود اقدامی نمی‌کند و طرف مقابل را در یک بلا تکلیفی نگه می‌دارد، به اسقاط حق بانک نظر داده‌اند (السان و همکاران، همانجا).

چنان‌که گذشت فلسفه وجودی دعوی بررسی در حقوق تعهدات نوین فرانسه حق امنیت قراردادی ثالث و طرف مقابل ذی‌نفع است (Maurie et les autres, 2016: 714)؛ در مقابل، همان‌طور که امنیت قراردادی و حقوق طرف مقابل ذی‌نفع اهمیت دارد، حقوق شخص ذی‌نفع نیز اهمیت دارد و در واقع ایشان در قبال پرسش‌گر از حق سکوت خویش استفاده می‌کند و همان‌طور که در مبحث موانع اجرای نظریه گفته شد، حق سکوت ذی‌نفع در مقابل پرسش‌گر پرتویی از اصل آزادی قراردادی وی است. از بررسی مفهوم و شرایط اجرای نظریه دعوی بررسی (به‌ویژه

درخصوص شرایط آن) به این نتیجه رسیدیم که این نظریه در شرایطی اجرا می‌شود که اولاً شخص ثالث و یا طرف مقابل، ذی‌نفع را از ماجرا آگاه می‌کنند، دوماً ضمانت اجرای عدم پاسخ را به منزله اسقاط حق و در برخی موارد تلقی تنفیذ قرارداد را تذکر می‌دهد. با این وصف از مبحث شرایط سکوت محض خارج می‌شویم و به نوعی ذی‌نفع از حمایت آثار سکوت محض برخوردار نیست و در موضع سوء استفاده از حق قرار می‌گیرد. ماده ۲۵۲ از قانون مدنی برای جلوگیری از تضرر اصیل در معامله فضولی مقرر می‌دارد «لازم نیست که اجازه یا رد فوری باشد. اگر تاخیر موجب تضرر طرف اصیل باشد مشارالیه می‌تواند معامله را به هم بزند»؛ در این جا قانون‌گذار ایرانی برای جلوگیری از سوء استفاده ذی‌نفع از حق سکوت، اجازه برهم زدن معامله را به اصیل داده است و او را ذی‌نفع در طرح دعوا می‌داند؛ در حالی که در حقوق تعهدات نوین فرانسه، طرح دعوی پرسشی و عدم تعیین تکلیف توسط ذی‌نفع، به تایید و تنفیذ قرارداد فضولی می‌انجامد. نکته مهم این‌که، حق برهم زدن معامله توسط اصیل در فرض سکوت محض و به عبارت دیگر، به مرحله قبل از اجرای دعوی پرسشی مطرح می‌شود و در این مقاله در صدد اجرای نظریه در فرض بعد از اجرای دعوی پرسشی و سکوت ذی‌نفع هستیم که در نتیجه حق دیگری (در کنار حق برهم زدن معامله) برای شخص ثالث در قبال ذی‌نفع محسوب می‌شود و مورد تایید فقیهان نیز واقع شده است. در نتیجه ماده ۲۵۲ قانون مدنی نه تنها مانعی برای اجرای نظریه نیست، بلکه با تکیه بر مبانی ایجاد حق برهم زدن معامله در فرض صبر منجر به تضرر، قائل به امکان اجرای این نظریه هستیم. نکته دیگر این‌که، وقتی قانون‌گذار ایرانی سکوت مالک در عقد فضولی را موجب ایجاد ذی‌نفعی خریدار در طرح دعوی برهم زدن معامله می‌داند، محرز است که در این مورد نفع خریدار، نفع احتمالی نیست و دعوی ایشان برای تجهیز در قبال ضرر آینده نیست و در همین برهه زمانی، طرح دعوی پرسشی نیز به طریق اولی امکان‌پذیر بوده و تردیدی در ذی‌نفعی خریدار وجود ندارد؛ در نتیجه ایراد شکلی ذی‌نفعی بر پرسش‌گر وارد نیست. در هر حال چنان‌که دادرسی دان کشورمان بیان نموده است این دعوا در حقوق ایران مورد بررسی واقع نشد و برای اولین بار توسط ایشان در ایران مورد تحلیل واقع شد (محسنی، همان) و تقویت مبانی پذیرش آن در حقوق ایران کارایی بالایی خواهد داشت.

۴-۲-۲. کارایی اقتصادی دعوی پرسشی

رویکرد نوین در وضع قوانین، رویکرد اقتصادی است. حداکثرسازی ثروت،^۱ کارایی اقتصادی^۲ قواعد حقوقی و هزینه مبادله^۳ نظریه‌های شناخته شده در این حوزه هستند. نظریه «حداکثرگرایی» توسط ریچارد پازنر استاد دانشگاه شیکاگو مطرح شد و هدف هر بنگاه اقتصادی را، دستیابی حداکثری به آورده اقتصادی قید کرده است. ویلفرد پارتو^۴ مبتکر نظریه کارایی است و ایشان بر این باور است که یک وضعیت زمانی از منظر پارتویی کارآمد است که با تغییر وضعیت موجود، وضع یک نفر بهبود پیدا کند بدون این که وضعیت دیگری بدتر شود. هزینه مبادله به مفهوم هزینه‌های مصروفه در فرایند صفر تا صد یک مبادله اقتصادی است.^۵ از مطالعه منابع حقوق خارجی و داخلی کشورمان چنین برداشت می‌شود که رویکرد اقتصادی به عنوان مبنایی برای ارزیابی قواعد حقوقی مورد توجه حقوق دانان خارجی و داخلی واقع شده و مورد اعتماد است.^۶ در حقوق ایران قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین برای رسیدگی به دعاوی مالی هزینه دادرسی سنگینی مقرر فرموده است.^۷ از آنجا که در حقوق ایران فرایند دادرسی بسیار پرهزینه است (از قبیل هزینه دفاتر خدمات قضایی، هزینه دادرسی، دستمزد کارشناس، حق الوکاله وکیل، هزینه سفر وکیل و کارشناس و ...) طولانی است به نحوی که مکن است یک پرونده معمولی حداقل یکسال به طول انجامد. نظریه دعوی پریشی حتی الامکان هزینه‌های دادرسی به منظور طرح دعاوی متعدد را کاهش داده و لزومی به ارائه نظریه‌هایی از قبیل بیمه هزینه دادرسی (صفری، ۱۴۰۱: ۱۷۹-۱۹۹) که در حقوق و اقتصاد مطرح شده است نیست؛ در نتیجه کارایی اقتصادی مقررات مربوطه را بالا می‌برد. از لحاظ تاریخی در سیستم قضایی ایران، قوانین خاصی وجود داشت که حقوق پریش‌گر

1. Wealth Maximization
2. Efficiency.
3. Transaction Cost
4. Vilfredo Pareto

۵. شاول، ۱۳۸۸؛ مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۸.

۶. برای مطالعه بیشتر، بنگرید به: محمدزاده وادقانی و طباطبائی حصارى و کاظمی ۱۴۰۰؛ بادینی، ۱۳۸۶؛ همو، ۱۳۸۲؛ آقایی طوق، ۱۳۹۲؛ شریف زاده، و همکاران، ۱۳۸۹؛ نعیمی، ۱۳۹۶.

۷. برای نمونه، بنگرید به: هزینه دادرسی دعاوی مالی موضوع بند ۱۲ ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت: در مرحله بدوی تا مبلغ دویست میلیون ریال: دو و نیم درصد ارزش خواسته؛ در مرحله بدوی بیش از دویست میلیون ریال: سه و نیم درصد ارزش خواسته؛ در مرحله تجدید نظر: چهار و نیم درصد ارزش خواسته؛ در مرحله فرجام‌خواهی: پنج و نیم درصد ارزش بهای خواسته.

دعوی پرسشی را تامین می‌کرد برای نمونه در لایحه قانونی راجع به نحوه مطالبه دیون مصوب ۲۴ اردیبهشت ماه ۱۳۳۹ (کمیسیون‌های مشترک دادگستری مجلسین)^۱ سکوت و یا عدم انکار مخاطب اظهارنامه ارسالی از سوی پرسش‌گر مدعی طلب، موجب تایید مطالبه وی از مخاطب می‌شد؛ به نحوی که برای محکومیت مخاطب به پرداخت طلب پرسش‌گر کفایت می‌کرد (متین دفتری، همانجا) و نیازی به طی روند فرسایشی و پرهزینه مطالبه طلب نبود؛ بنابراین سوای از نسخ یا عدم نسخ این مقرر که در مقام اثبات آن نیستیم؛ ملاحظه می‌شود که در حقوق داخلی نیز قانون‌گذار ایرانی به حقوق پرسش‌گر و قابلیت طرح دعوی آحاد مردم به منظور ایجاد امنیت حقوق خویش نیز توجه داشته است (همانجا). مطالعه تحولات اخیر قانون‌گذاری در کشورمان حاکی از گرایش قانون‌گذار ایرانی به پذیرش این قبیل از دعوی است. در این زمینه قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱،^۲ قانون نظام صنفی

۱. ماده واحده: «در مواردی که دین مستند به سند عادی است بستانکار می‌تواند پرداخت آن را به وسیله اظهارنامه از مدعوی بخواهد چنانچه مدیون در صورت تسلیم به ادعای این ظرف مدت ده روز پس از ابلاغ واقعی اظهارنامه به شخص او دین خود را به داین نپردازد و یا در صندوق دادگستری و یا ثبت محل تودیع نماید و یا آن که در مقابل اظهارنامه ظرف ده روز دین خود را انکار نماید و یا ظرف ده روز جوابی ندهد، به تقاضای بستانکار حکم الزام او به تأدیه دین از طرف دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اساس دعوی را دارد صادر خواهد شد». به نظر نویسنده این ماده واحده مستنداً به ماده ۱ و ۵۲۹ قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی ۱۳۷۹ نسخ ضمنی شده است. با این حال نظر اکثریت هیات عالی نشست قضایی سال ۱۳۷۹ در تبریز قائل به باقی بودن این ماده قانونی به شرح ذیل است: «نظر به ماده ۵۲۹ قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، به لحاظ این که قانون آئین دادرسی مدنی مصوب سال ۱۳۱۸ و الحاقات و اصلاحات آن نسخ صریح شده است، لهذا ماده ۶ مورد اشاره نسخ شده است؛ لکن با عنایت به قسمت اخیر همان ماده که فقط قوانین و مقررات مغایر با آن قانون نسخ گردیده و به لحاظ فقدان تغایر و اصل استصحاب و اصل عدم نسخ قانون و به لحاظ این که اصولاً این لایحه از قوانین خاص تلقی می‌گردد، امکان نسخ آن با قانون موخرالتصویب عام وجود ندارد».

<https://www.neshast.org/Home/GetPublicJSessionTranscript683775/e0-e918-42b4-26da08-d66a565070>

۲. ماده ۱۳۹ مقرر می‌دارد: «در صورت فوت یکی از شرکاء بقاء شرکت موقوف به رضایت سایر شرکاء و قائم‌مقام متوفی خواهد بود. اگر سایر شرکاء به بقاء شرکت تصمیم نموده باشند قائم‌مقام متوفی باید در مدت یک ماه از تاریخ فوت رضایت یا عدم رضایت خود را راجع به بقاء شرکت کتباً اعلام نماید در صورتی که قائم‌مقام متوفی رضایت خود را اعلام نمود نسبت به اعمال شرکت در مدت مزبور از نفع و ضرر شریک خواهد بود ولی در صورت اعلام عدم رضایت در منافع حاصله در مدت مذکور شریک بوده و نسبت به ضرر آن مدت سهم نخواهد بود. سکوت تا انقضای یک ماه در حکم اعلام رضایت است».

مصوب ۱۳۸۲^۱، قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴^۲ به صراحت به امنیت حقوق پرسش گر با رعایت تشریفات پرسش پرداخته‌اند. در نتیجه قانون‌گذار ایرانی نیز با این قبیل از نظریه‌های مطرح در حقوق اروپایی بیگانه نیست، ولی همان‌طور که حقوق‌دانان فرانسوی (autres les et Malaurie, 2016: 704) بیان داشته‌اند، باید در استفاده از این قبیل دعاوی احتیاط لازم به عمل آید.

۱. ماده ۱۲ مقرر می‌دارد: «افراد صنفی موظفند قبل از تأسیس هر نوع واحد صنفی یا اشتغال به کسب و حرفه، نسبت به اخذ پروانه کسب اقدام کنند. تبصره ۲- کلیه دستگاه‌هایی که اتحادیه‌ها برای صدور پروانه کسب از آن‌ها استعلام می‌کنند، موظفند ظرف مدت پانزده روز از تاریخ دریافت استعلام نظر قطعی و نهائی خود را اعلام دارند. عدم اعلام نظر در مهلت مقرر به منزله نظر مثبت است».

۲. ماده ۵۲ مقرر می‌دارد «مرجع صدور مجوز تغییر کاربری اراضی کشاورزی موظف است برای احداث یا توسعه واحدهای صنعتی و معدنی دارای مجوز از مرجع ذی صلاح حداکثر ظرف مدت یک ماه از تاریخ تکمیل مدارک اعلام نظر نماید. در صورت عدم پاسخ در مهلت مقرر، احداث یا توسعه واحدهای مذکور در اراضی دیم درجه چهار و بالاتر که امکان تبدیل آن به کشت آبی نباشد، با رعایت ضوابط زیست‌محیطی و پس از تأیید وزارت جهاد کشاورزی و پرداخت عوارض قانونی بلامانع است».

برآمد

۱- نظریه دعوای پرسشی در راستای هدف قانون‌گذار فرانسوی در سال ۲۰۱۶ مبنی بر ایجاد امنیت اقتصادی در قراردادها در سه ماده قانونی به کار گرفته شد و بعد از آن توسط حقوق‌دانان فرانسوی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و به قابلیت اعمال آن در حقوق قراردادها به عنوان یک قاعده کلی تاکید دارند. این نظریه به شخص ثالث و یا طرف قراردادی مخاطب پرسش حق می‌دهد که در چارچوب قانونی وی را مورد استنطاق قرار دهد که آیا اساساً حقی نسبت به مورد معامله دارد یا خیر؛ و اگر حقی دارد، قصد استفاده و اعمال حق را در یک مهلت معقول و متعارف دارد یا خیر. در صورت عدم پاسخ‌گویی در مهلت معقول و متعارف، حق احتمالی یا قطعی وی از دیدگاه قانون‌گذار ساقط شده تلقی می‌شود و ذی‌نفع هیچ حقی نسبت به شخص ثالث یا طرف قراردادی که وی را در بلا تکلیفی رها کرده بود نخواهد داشت.

۲- مهم‌ترین کارایی و جذابیت این نظریه، ایجاد امنیت قراردادی و جلوگیری از سوء استفاده‌های ذی‌نفع قراردادها است که در حقوق سنتی با موقعیت برتری که دارد، طرف مقابل خود و یا اشخاص ثالث را در بلا تکلیفی رها نموده و از حق خود در حقوق سنتی سوء استفاده می‌کند که در رویکرد نوین به حقوق قراردادها موضع ذی‌نفع تغییر پیدا کرده است و با اعمال آثار اجرای نظریه دعوای پرسشی امنیت اقتصادی و اطمینان حقوقی در قراردادها حاکم است.

۳- با توجه به بررسی هدف قانون‌گذار فرانسوی در به‌کارگیری این نظریه در قانون مدنی جدید فرانسه و تحلیل شرایط و آثار و قلمرو آن، ظرفیت‌های داخلی برای اعمال این نظریه در حقوق ایران وجود دارد و پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار ایرانی در اصلاحات آینده، این نظریه با شرایط و قلمرو و آثار آن را در قانون مدنی به‌کار گیرد تا جامعه ایرانی نیز از آثار با کارایی اقتصادی بالای آن بهره‌مند شود.

فهرست منابع

الف. فارسی

- * ابوعطا، محمد و فرزاد، مسعود (۱۴۰۱)، «به هم زدن عقد فضولی توسط اصیل؛ مطالعه تحلیلی و انتقادی ماده ۲۵۲ قانون مدنی»، فقه و حقوق اسلامی، دوره ۱۴، شماره ۲۸.
- * اصغری آقمشهدی، فخرالدین و احمدنژاد، صلاح (۱۳۹۱)، «بررسی فقهی حقوقی سکوت در دادرسی مدنی»، پژوهش‌های فقهی، دوره ۸، شماره ۲.
- * السان، مصطفی و مظلومی، سجاد و فتحی، محمدرضا (۱۴۰۱) «سوء استفاده از حق در قراردادهای بانکی»، حقوق خصوصی، دوره ۱۹، شماره ۱.
- * سنهوری، عبدالرزاق احمد (۱۳۸۲)، دوره حقوق تعهدات-منابع تعهد، برگردان: محمدحسن دانش‌کیا و سید مهدی دادرزی، چاپ نخست، قم: دانشگاه قم.
- * آقای طوق، مسلم (۱۳۹۲)، «تحلیل اقتصادی حقوق»، مطالعات حقوق تطبیقی، شماره ۴.
- * بادینی، حسن (۱۳۹۶)، «کارایی اقتصادی در حقوق خصوصی؛ نظریه و مصادیق»، مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۱.
- * بادینی، حسن (۱۳۸۲)، «مبانی فلسفی نگرش اقتصادی به حقوق»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۲.
- * شاول، استیون (۱۳۸۸)، مبانی تحلیل اقتصادی حقوق، برگردان: محسن اسماعیلی، چاپ نخست، تهران: مرکز پژوهش‌های حقوق مجلس شورای اسلامی.
- * شریف‌زاده، محمدجواد و همکاران (۱۳۸۹)، «ضرورت مطالعات میان رشته‌ای و افق‌های نوین در مطالعات حقوق و اقتصاد در اسلام (قضیه کوز و هزینه‌های مبادله)»، مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، شماره ۳.
- * صفری، ناهید (۱۴۰۱)، «ارزیابی بیمه هزینه‌های دادرسی از منظر حقوق مصرف‌کنندگان»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۱۱۸.
- * صفیان، سعید و همکاران (۱۴۰۰)، «اصل اختیار خواهان در تعیین عنوان دعوی مدنی»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۱۱۳.
- * ضیایی، محمدعادل و یزدان‌پرست، یونس (۱۳۸۹)، «دلالت سکوت بر اراده»،

- مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی، شماره ۱.
- * محمدزاده وادقانی، علیرضا و طباطبائی حصارى، نسرین و کاظمی، علی (۱۴۰۰)، «تحلیل اقتصادی دعوی استرداد در ورشکستگی»، مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۳.
- * نعیمی، مرتضی (۱۳۹۶)، «بیشینه‌سازی ثروت به مثابه معیاری برای ارزیابی قواعد حقوقی»، مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۴۷.
- * شمس، عبدالله (۱۳۹۶)، آیین دادرسی مدنی، جلد نخست، چاپ سی و هفتم، تهران: دراک.
- * شهیدی، مهدی (۱۳۸۵)، تشکیل قراردادها و تعهدات، چاپ پنجم، تهران: مجد.
- * شهیدی، مهدی (۱۳۸۷)، اندیشه‌های حقوقی، در: مجموعه مقالات حقوقی، چاپ دوم، تهران: مجد.
- * شهبازی‌نیا، مرتضی و عشق‌پور، منصور و تقی‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۹)، «مسئولیت مدنی ناشی از افشای اسرار تجاری»، دانشنامه حقوق اقتصادی، شماره ۱۷.
- * ره‌پیک، سیامک (۱۳۸۲)، «منع سوء استفاده از حق در نظریه‌های حقوقی و مفاهیم قرآنی»، فصل‌نامه علمی فقه و اصول، دوره ۳۵، شماره ۴.
- * رهبری، ابراهیم (۱۳۸۸)، «نقش قراردادهای محدودکننده در حمایت از اسرار تجاری مطالعه در حقوق آمریکا، انگلستان، فرانسه و ایران»، تحقیقات حقوقی، شماره ۵۰.
- * قبولی درافشان، محمدمهدی و دانش‌ناری، حمیدرضا و ساعت‌چی، علی (۱۳۹۲)، «مطالعه تطبیقی حمایت مدنی و کیفری از حقوق اسرار تجاری در نظام حقوقی ایران و آمریکا»، دانشنامه حقوق اقتصادی، شماره ۴.
- * قاسم‌زاده، سیدمرتضی (۱۳۸۰)، «نقش سکوت در بیان اراده»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۵۱.
- * قاسمی‌حامد، عباس (۱۳۹۶)، حقوق مدنی شرایط شکل‌گیری قرارداد، چاپ چهارم، تهران: دراک.
- * کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۸)، دوره حقوق مدنی قواعد عمومی قراردادها، جلد نخست، چاپ هشتم، تهران: شرکت سهامی انتشار.

* محقق داماد و همکاران (۱۳۸۹)، حقوق قراردادها در فقه امامیه، جلد دوم، چاپ نخست، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
* متین دفتری، احمد (۱۳۹۱)، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، چاپ چهارم، تهران: مجلد.

* محسنی، حسن (۱۳۹۸)، «نفع در دادخواهی‌ها: بررسی دکترین حقوقی و رویه قضایی ایران و فرانسه»، مطالعات حقوقی، دوره ۱۱، شماره ۱.
ب. عربی

* انصاری، شیخ مرتضی (۱۴۱۱ق)، کتاب المکاسب، جلد سوم، تراث الشیخ الاعظم.
* ایروانی نجفی، میرزا علی (۱۳۸۴)، حاشیه المکاسب، جلد نخست، تهران: کیا.
* خراسانی، محمدکاظم (۱۴۰۶ق)، حاشیه المکاسب، جلد نخست، چاپ نخست، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

* موسوی خمینی، سیدروح اله (۱۳۹۲)، البیع، جلد دوم، چاپ چهارم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

پ. فرانسه و انگلیسی

* AUBERT, Carole (2016). **Droit des obligations** – Tome I. Éditions Dalloz, 2016, p71. <https://www.prepa-dalloz.fr/>

* Bettoni et les Autres, (2016), **Le nouveau droit français des contrats, du régime général et de la preuve des obligations** (après l'ordonnance du 10 février 2016) Sous la direction scientifique de Daniel Mainguy Editeur : Dynamiques du droit,. <https://univ-droit.fr/recherche/actualites-de-la-recherche/parutions/9579-le-nouveau-droit-francais-des-contrats-du-regime-general-et-de-la-preuve-des-obligations>

* Bénabent, Alain (2016) **La réforme du droit des contrats : quelles innovations) ?**, Paris 16, février , « - 2016 Revue des contrats - n° Hors-série - page 17 <https://www.labase-lextenso.fr/revue-des-contrats>.

* Buffelan-Lanore, Yvaine ; Larribau-Terneyre, Virginie (2021) **Droit**

civil - Les obligations 17e edition. Editeur : Sirey, Collection , Sirey université. <https://www.lgdj.fr/>

* Cornu, Gérard (2022), **vocabulaire juridique-Association Henri Capitant**, 14 e edition. https://www.puf.com/content/Vocabulaire_juridique_0

* Clément, François (2013), **Avant-projet d'ordonnance de réforme du droit des obligation**. <https://www.clementfrancois.fr/avant-projet-ordonnance-obligations-20131023/>

* Collart, François Dutilleul; Delebecque ,Philippe; (2019), **Contrats civils et commerciaux**, 11e edition, <https://www.boutique-dalloz.fr/contrats-civils-et-commerciaux-p.html>.

* Clément, François, **Réforme du droit des contrats français**, ATER à l'université Paris 1 Panthéon-Sorbonne IEJ Jean Domat, (2016) <https://iej.univ-paris1.fr>

* Catala, Pierre (2005), **AVANT-PROJET DE RÉFORME DU DROIT DES OBLIGATIONS** (Articles 1101 à 1386 du Code civil) ET DU DROIT DE LA PRESCRIPTION (Articles 2234 à 2281 du Code civil) Rapport à Monsieur Pascal Clément Garde des Sceaux, Ministre de la Justice 22 Septembre 2005.

* Code de la consommation, <https://www.legifrance.gouv.fr>

* Dionisi-Peyrusse, Amélie 2008. **Droit civil - Tome 2, Les obligations**. Editeur: CNFPT.

* <https://www.decite.fr/livres/droit-civil-9782841433186.html>

* Debard, Thierry; Serge Guinchard Serge (2022), **Lexique des termes juridiques**, 30e edition, public cible: Étudiants en licence. <https://www.boutique-dissaux.com>, Nicolas

* Dissaux: Jamin, Christophe. (2016), **RÉFORME DU DROIT DES CONTRATS, DU RÉGIME GÉNÉRAL ET DE LA PREUVE**

DES OBLIGATIONS (Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016) Commentaire des articles 1100 à 1386-1 du code civil. Published by Dalloz, 2016. <https://www.abebooks.com/book-search/author/nicolas-dissaux-christophe-jamin/alloz.fr/catalogsearch/result/?q=lexique>.

* Les actions interrogatoires, par Isabelle Delebecque, Sous la direction de Sophie Gaudemet. **Thèses en préparation à l'Université Paris-Panthéon-Assas**, dans le cadre de École doctorale de droit privé (Paris) depuis le 13-11-2018. <https://www.theses.fr/s220196>.

* Mayer, Lucie (2016), **Défense des «actions interrogatoires» introduites par la réforme du droit des contrats**, Issu de Gazette du Palais - n°42 - page 47 <https://www.labase-lextenso.fr/gazette-du-palais/GPL280q3>.

* MALAURIE, Philippe; AYNÈS, Laurent; STOFFEL-MUNCK Philippe, 2022, **DROIT DES OBLIGATIONS**, 12e edition.lGDJ. <https://www.lgdj.fr/droit-des-obligations-9782275095547.html>.

* Olivier Deshayes, Thomas Genicon, Yves-Marie Laithier (2018), **Réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations**, Octobre 2018, édition 2. Description. <https://boutique.lexisnexis.fr>

* Rapport au Président de la République relatif à l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations. <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/rapport/2016/2/11/JUSC1522466P/jo/texte>

* Philippe Lévy, Jean; André Castaldo (2010), **Droit Prive**, Historié du droit civil, 2e edition Éditions Dalloz

* Puigelier, Catherine (2017), **Dictionnaire-juridique**, 2ed. <https://livre.fnac.com/a10387552/Catherine-Puigelier-Dictionnaire-juridique>.

* Riguet, Jérémy, 2017, **Droit civil**, Droit des contrats. L'action inter-

rogatoire: Entre innovation attendue et difficultés de mise en œuvre annoncées, <https://www.lepetitjuriste.fr/laction-interrogatoire-entre-innovation-attendue-difficultes-de-mise-oeuvre-annoncees>

* Renault-Brahinsky, Corinne; (2021), **L'essentiel du DROIT DES OBLIGATIONS**, 16e édition. <https://www.gualino.fr>

* 12 e edition, Dalloz. https://www.amazon.fr/dp/B0BGQTHFV8/ref=dp_kinw_strp_1

* Renault-Brahinsky, Corinne; (2021), **L'essentiel du DROIT DES OBLIGATIONS**, 16e édition. <https://www.gualino.fr>

* Terré, François; Philippe Simler; Yves Lequette; François Chéné-dé) 2019. **Droit civil Les obligations**, Cass. 3e civ., 29 juin 2010, no 09-68110. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000022429741>